

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres: Vismarkt 35-oost, Groningen
Status: BBP
Periode: 15 september 2004
Onderzocht door: J.A. van der Hoeve, M. Verkerk en H. Wierts
Auteur: J.A. van der Hoeve
Datum: 1 november 2006

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning is uitgevoerd in het kader van het project Bouwhistorische inventarisatie en verkenning van de binnenstad van Groningen. Dit is het eerste project in het kader van de cultuurhistorische inventarisatie van het hele grondgebied van de gemeente Groningen die tot doel heeft de cultuurhistorische kwaliteiten in beeld te brengen.

De bouwhistorische verkenning bevat een korte schets van de bouwgeschiedenis van het pand, een beschrijving van het interieur en het exterieur en een waardestelling. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op het gebouw zelf, waarbij in beperkte mate gebruik is gemaakt van schriftelijke bronnen en oud kaartmateriaal. De bouwgeschiedenis wordt daarom in hoofdlijnen weergegeven. Ook is het mogelijk dat achter de huidige voorzetwanden en verlaagde plafonds oudere constructies en interieurafwerkingen verborgen zitten.

Voor het onderzoek naar de bouwgeschiedenis is gebruik gemaakt van het bouwdoosje van de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen en de aantekeningen van de bouwhistorische waarnemingen uit 1995 door A. de Goojer, G. Reidsma en B. Schomaker (Stichting Monument & Materiaal). Deze aantekeningen zijn incompleet en slechts gedeeltelijk uitgewerkt tot een notitie, genummerd 95-03.

Het huidige pand Vismarkt 35 is in 1931 ontstaan door de samenvoeging van twee zelfstandige huizen, die in massa, structuur en indeling nog goed zijn te herkennen. Daarom is gekozen voor twee afzonderlijke rapporten, Vismarkt 35-oost (Vismarkt 35, oud adres) en Vismarkt 35-west (Vismarkt 37, oud adres).

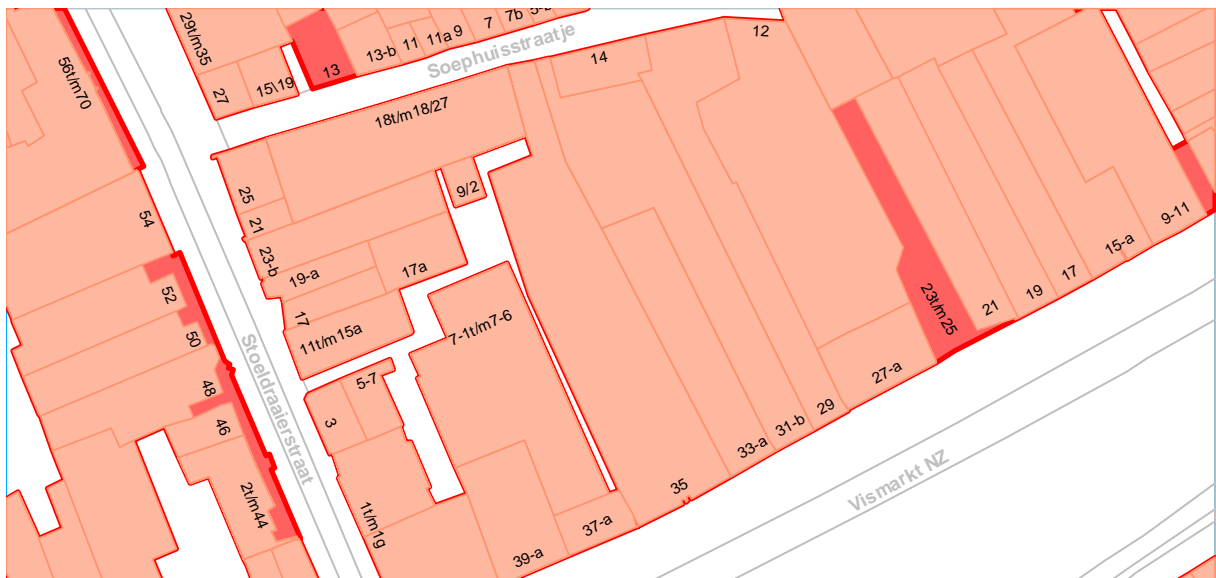
De achterbouw en het bijgebouw aan de Soephuisstraat zijn niet nader onderzocht, omdat de datering van deze bouwdelen buiten de beschouwingperiode van dit project valt (gebouwen, ouder dan 1850).

SITUERING/ STRUCTUUR

Vismarkt 35-oost ligt aan de noordzijde van de Vismarkt, tussen de Guldenstraat (oostzijde) en Stoeldraaiersstraat (westzijde). Het bouwblok wordt omsloten door de Vismarkt (begrenzing aan de zuidzijde), Stoeldraaiersstraat (westzijde), Soephuisstraat en Zwanestraat (noordzijde) en Guldenstraat (oostzijde).

Het huis Vismarkt 35-oost is een drielaags diephuis met een schilddak. Tegen de achtergevels van Vismarkt 35-oost en 35-west staat een tweelaags aanbouw met plat dak (grotendeels 1995). Ter weerszijden van het huis bevinden zich ozendruppen, beide aan de voorzijde dichtgemetseld.

BOUWGESCHIEDENIS

Vismarkt 35-oost is waarschijnlijk in de 16de eeuw gebouwd als een tweelaags huis met (zadel)dak, zoals opgemaakt kan worden uit het metselwerk van de rechter zijgevel met een tienlagenmaat van circa 86 cm.¹ Het is niet bekend of het voorhuis² als zelfstandig gebouw tot stand is gekomen of met een achterhuis. Op de vogelvluchtplattegrond van Groningen door Haubois uit 1643 is het voorhuis herkenbaar als een tweelaags gebouw met een zadeldak tussen trap- en/of topgevels. De vorm van de gevels is moeilijk te herkennen door het schuine aanzicht. Tegen de achtergevel van het voorhuis staat een iets lager achterhuis, bestaande uit één of twee bouwlagen met een zadeldak. Over de verdere opzet en indeling van het huis is niets bekend. Er bestaat een vermoeden dat de begane grond van het huis voorheen was verdeeld in een souterrain en een opkamer. Duidlijkste aanwijzing daarvoor is de bouwtekening van 1912, die een onderkelderde achterkamer laat zien. De voorkamer was toen niet meer onderkelderd, wellicht vanwege de functie van winkel sedert de late 19de eeuw. De gang ter linkerzijde van de achterkamer was evenmin onderkelderd.

Omstreeks 1875 is het voorhuis verhoogd tot drie bouwlagen met een schilddak, waarbij ook de voorgevel werd vernieuwd. De nieuwe voorgevel had een gepleisterde afwerking, waarbij de vensters waren voorzien van geprofileerde lijsten en kuiven. Het middelste venster op de eerste verdieping bezat een balkon en een sierlijke houten omlijsting. Deze omlijsting werd bekroond door het lambrquin van het middelste venster van de tweede verdieping.³ Vermoedelijk bezat deze gevel van meet af aan een winkelpui. Met dezelfde verbouwing is het achterhuis verhoogd tot drie bouwlagen

¹ Het baksteenformaat bedraagt 28 x 14 x 7 cm, bij een tienlagenmaat van 86 cm (opmeting A. de Goojer, 1995).

² Het voorhuis heeft een breedte van circa 7,5 meter en een diepte van circa 16 meter.

³ Deze afwerking is herkenbaar op foto's van de Vismarkt omstreeks 1900. Een lambrquin is een horizontaal hangende reep textiel waarvan de onderste rand tot grove zaagtandpuntjes is uitgesneden en al of niet is voorzien is van franjes en kwastjes. Dikwijls werd dit nagebootst in hout.

met een schilddak. Het zeer smalle binnenplaatsje werd op de eerste en tweede verdieping verruimd door de voorgevel van het achterhuis iets naar achteren te plaatsen. Het platte dak van de begane grond kreeg de functie van balkon.

Deze verbouwing hield waarschijnlijk verband met een verdeling van het huis in een benedenwoning met winkel en een bovenwoning. Op de plattegrond van de bestaande toestand in 1912 valt te zien dat de bovenwoning een eigen toegang heeft, links in de winkelpui. De begane grond bevatte een winkelruimte (voorkamer) en een achterkamer met een hoger vloerniveau (bel-etage). Onder de achterkamer bevond zich naar alle waarschijnlijkheid een souterrain. Als hierboven reeds genoemd, was de gang naast de achterkamer niet onderkelderd.

Bij de verbouwing van 1912 werd de begane grond van het voorhuis ingericht tot een 'zaalruimte', waarbij het niveauverschil tussen voor- en achterkamer verdween. De vloer van de achterkamer is daarbij verlaagd, hetgeen ten koste ging van het resterende deel van het souterrain onder die ruimte. Opdrachtgever was de weduwe R.B.G. Meddens-Holthaus.

In 1931-'32 werden de panden Vismarkt 35-west en 35-oost samengevoegd tot een winkelcomplex met diverse kantoor- en magazijnruimten voor de manufacturenhandel Van der Werff.⁴ De meest ingrijpende verbouwingen vonden plaats in het pand Vismarkt 35-oost, waarbij ook de woonruimten op de verdieping onderdeel werden van de winkel. Tegen de achtergevel van het achterhuis kwam een aanbouw van drie bouwlagen met een plat dak tot stand, terwijl de binnenplaats tussen voor- en achterhuis over twee bouwlagen werd overkapt. Een smalle gang zorgde voor een rechtstreekse verbinding met het pakhuisje aan de Soephuisstraat.

Het gehele pand Vismarkt 35-oost werd onderkelderd, inclusief de nieuwe aanbouw en de gang naar het pakhuisje aan de Soephuisstraat. De begane grond kreeg een functie als winkelruimte, waarvoor bestaande tussenwanden en gevels zijn verwijderd en de interieur-afwerking is vernieuwd. De koppeling tussen de huizen Vismarkt 35-oost en 35-west bleef toen nog beperkt tot het voorste deel van de begane grond, waarvoor een doorbraak over een lengte van circa 7,5 meter werd gemaakt. Hier werd een portiek ingericht, voorzien van diverse etalages. Beide voorgevels kregen een gemeenschappelijke winkelpui. De eerste verdieping van Vismarkt 35-oost werd ingericht als winkelruimte, waarvoor alle bestaande indeling en interieur-afwerking verdween. De tweede verdieping van het voorhuis kreeg een functie van magazijn, de tweede verdieping van het achterhuis een functie van kantoor, koffiekamer en atelier. De bestaande indeling werd geheel gesloopt, ~~Aanpak van de verbouwing was~~ ~~Aspectievelijk~~ ~~de verbouwing~~ was firma N.V. Hollandsche Manufacturenhandel Van der Werff en Co⁵, de architect A.Th. van der Elmpt. Volgens de aangevraagde reclames op de voorgevel werden (onder meer) bedden en dekens verkocht.

De winkelruimte van Vismarkt 35-oost en 35-west werd in 1971 gemoderniseerd voor de NV Van der Werff & Co, onder meer door aanpassing van de winkelpui. In 1995 volgde een grondige verbouwing, waarbij de achterbebouwing van de beide huizen (Vismarkt 35-west en 35-oost) grotendeels is gesloopt en vervangen door een gemeenschappelijke aanbouw van twee bouwlagen met een plat dak. Alleen de oostgevel van de aanbouwen achter Vismarkt 35-oost is behouden gebleven, opgetrokken uit machinale baksteen (1931). De indeling en inrichting van de winkel werd gemoderniseerd, terwijl ook de pui is vernieuwd.

BESCHRIJVING VOORHUIS

gevels

⁴ Er zijn drie aanvragen voor dit plan. Vergunning voor het eerste plan is verleend in mei 1931. Een eerste gewijzigd plan (30 juni 1931) is vergund in juli 1931, een tweede gewijzigd plan in december 1931.

⁵ Volgens gegevens in de aanvraag had de firma Van der Werff vestigingen in Groningen, Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Haarlem, Hilversum, Nijmegen, Arnhem, Winschoten en Sappemeer. De directeur was G.H. van der Werff. Het hoofdkantoor was aanvankelijk gevestigd aan het Akerkhof 39-41.

De voorgevel van Vismarkt 35-oost is een zelfstandige drielaags lijstgevel, voorzien van een gepleisterde afwerking met schijnblokken en geprononceerde hoekblokken (hoekkettingen). Het pleisterwerk is wit geschilderd, de hoekkettingen en de lijst zijn Bentheimergeel geschilderd. Tussen de gevels van Vismarkt 35-oost en 35-west bevindt zich een ozendrup, die in het vlak van de voorgevel is dichtgezet. Deze dichtzetting heeft een gepleisterde afwerking, voorzien van een witte beschildering. Alleen op het niveau van de begane grond is dit niet het geval; hier is de drup in het vlak van de gevel open gelaten.

De begane grond bevat een brede, betrekkelijk lage open doorgang, geflankeerd door twee gemetselde hoekkolommen met gepleisterde hoekkettingen. De doorgang leidt naar het portiek over de volle breedte van de huizen Vismarkt 35-oost en 35-west. In deze portiek bevindt zich de terugliggende winkelpui met de entree in het midden (precies ter plaatse van de ozendrup). Deze pui dateert uit circa 1995, evenals de glazen luifel boven de doorgang in de voorgevel. De eerste en tweede verdieping zijn verdeeld in drie venster-assen. Opvallend is de forse borstwering onder de vensters van de eerste verdieping, die onderstreept dat de begane grond een grotere hoogte heeft dan de huidige doorgang (en pui). De twee buitenste vensters op de eerste verdieping en de vensters op de tweede verdieping hebben afgeronde bovenhoeken. In tegenstelling daarmee heeft het middelste venster op de eerste verdieping rechte hoeken aan de bovenzijde. Alle zes de vensters bevatten H-schuiframes. De gevel wordt afgesloten door een klassiek opgebouwde lijst, bestaande uit een architraaf, een fries met spiegelvelden en consoles en een kroonlijst.

De huidige voorgevel is waarschijnlijk omstreeks 1875 tot stand gekomen, toen het huis werd verhoogd tot drie bouwlagen met een schilddak (haaks op de straat). Uit oude foto's van de Vismarkt valt op te maken dat deze gevel een gepleisterde afwerking bezat. De hoeken waren afgezet met lisenen (hoeklisenen), die een ondersteuning vormden voor de kroonlijst. De vensters waren versierd met geprofileerde lijsten met 'kuiven'. Verder bezat het middelste venster op de eerste verdieping een balkon op consoles, een houten omlijsting van pilasters en een kroonlijst en een lamberquin. Dit lamberquin vormde een 'opzetstuk' voor het middelste venster van de tweede verdieping. Waarschijnlijk bezat deze gevel van meet af aan een winkelpui.

Sedert 1931 zijn de panden Vismarkt 35-west en 35-oost voorzien van een gemeenschappelijke pui over de volle breedte van beide gevels. De kolommen in het midden van de pui ter plaatse van twee hoeken van de gevels waren ingepakt in etalages. In een volgende fase hebben de beide gevels eenzelfde gepleisterde afwerking gekregen, voorzien van hoekkettingen (1971?). In de huidige situatie zijn de gevels weer enigszins verzelfstandigd door de hoekkolommen eenzelfde afwerking te geven als de rest van de gevels (pleisterwerk met hoekblokken). Het portiek met de terugliggende winkelpui is nu toegankelijk via twee doorgangen, een doorgang per gevel.

De achtergevel gaat grotendeels schuil achter de tweelaags aanbouw op het achterterrein van Vismarkt 35-west en 35-oost. Van deze drielaags, recht beëindigde gevel is alleen de tweede verdieping zichtbaar. Deze tweede verdieping stamt uit de late 19de eeuw en heeft een gepleisterde afwerking met schijnblokken. De gevel is wit geschilderd. Dit deel van de gevel bevat twee vensters met 12-ruitsschuiframes en een deuropening met een deurstel en bovenlicht. De beide vensters zagen tot 1995 uit op een binnenplaatsje, de deur gaf toegang tot een verbindingslid tussen voor- en achterhuis. In de vensterkozijnen zijn duimen voor luiken zichtbaar. Volgens de bouwtekeningen was er vóór 1995 sprake van een smaller deurkozijn.

De linker zijgevel (oostgevel) grenst aan een ozendrup tussen de panden Vismarkt 35-oost en 35-west. De rechter zijgevel lag aanvankelijk aan een gang of steegje, zoals zichtbaar op de vogelvluchtplattegrond van Haubois (1643). Op de kadastrale minuut is deze gang reeds gereduceerd tot een ozendrup, vermoedelijk door verbreding van het pand Vismarkt 33. Een groot deel van de zijgevel is echter nog steeds zichtbaar, aangezien de belendingen minder hoog zijn. Daar valt te zien dat de begane grond en het grootse deel van de eerste verdieping bestaan uit 'oude baksteen'.⁶ Dit deel van de gevel is gepleisterd en gekalkt. Het bovenste deel van de eerste verdieping en de tweede verdieping zijn uitgevoerd in laat-19de-eeuwse baksteen. Op de tweede verdieping bevindt zich een dichtgemetselde venster (dichtgemetseld in 1931?).

⁶ Het baksteenformaat bedraagt 28 x 14 x 7 cm, bij een tienlagenmaat van 86 cm (opmeting A. de Goojer, 1995).

Op de kap liggen oranjerode Oudhollandse pannen (oostschild), sneldekkpannen (achter- en westschild) en zwarte Oudhollandse pannen (voorschild).

plattegronden per bouwlaag

De betonnen kelder stamt uit 1931. De winkelruimte op de begane grond is voorzien van verlaagde plafonds en voorzetwanden. De balklaag boven de begane grond was niet zichtbaar, maar de tekeningen van 1931 suggereren een vernieuwing. De begane grond heeft in zijn huidige opzet een betrekkelijk grote hoogte, vermoedelijk ontstaan door samenvoeging van een souterrain en bel-etage. Op de opmetingstekening uit 1912 valt te zien dat toentertijd alleen de achterkamer onderkelderd was (souterrain), de gang links ervan niet. Waarschijnlijk was ook de voorkamer onderkelderd. Bij de inrichting van deze kamer tot winkelruimte zal het vloerniveau verlaagd zijn tot straatniveau, hetgeen ten koste van het souterrain ging. De gang aan de linkerzijde heeft waarschijnlijk nooit een kelder gehad. De winkelruimte op de eerste verdieping heeft voorzetwanden en verlaagde plafonds. Gelet op de balkankers in de rechter zijgevel valt te verwachten dat de baklaag boven de eerste verdieping is vernieuwd in de 19de eeuw. Hergebruik van oude balken valt echter niet uit te sluiten.

De tweede verdieping is in 1931 in gebruik genomen als een magazijn. Toen is de (19de-eeuwse) inrichting gesloopt, inclusief de tussenwanden, plafonds en schouwen. Het huidige stucplafond op riet stamt uit 1931, vermoedelijk geldt dat ook voor de wandafwerking. De voorgevel heeft een eenvoudige, 19de-eeuwse vensterwandbetimmering. De balklaag boven deze verdieping stamt uit de late 19de eeuw.

De zolder is slechts bereikbaar via een ladder. De constructie van deze schildkap bestaat uit eenvoudige A-spanten, hoekkepers, sporen (voor- en achterschild), gordingen, nokruiter en beschot. Alle onderdelen zijn uitgevoerd in naaldhout. Alleen de voorgevel heeft een lage borstwering.

WAARDESTELLING

Het voorhuis van Vismarkt 35-oost heeft positieve monumentwaarden, vanwege de historische verkaveling (met ozendruppen), de bouwmassa en de afleesbare bouwgeschiedenis in het casco. Oudste onderdelen van het casco zijn de 16de-eeuwse zijgevels (begane grond en een deel van de eerste verdieping) en wellicht gedeelten van de balklaag boven de begane grond. De voorgevel heeft indifferente monumentwaarden, omdat de architectonische geleding geheel verloren is gegaan bij de vernieuwingen in de tweede helft van de 20ste eeuw.

Ook de indeling en interieur-afwerking hebben indifferente monumentwaarden, aangezien slechts restanten zijn overgebleven. De kapvorm en kapconstructie hebben positieve monumentwaarden, aangezien deze zeer karakteristiek zijn voor de 19de-eeuwse opzet.

AANBEVELINGEN

Bij eventuele verbouwingen van de winkel is het van belang om muurwerk en balklagen nader te documenteren.

Bijlage: Uittreksel uit het bouwdoos van de dienst RO/EZ van de gemeente Groningen.

Adres : **Vismarkt 35**
Bouwdoosnummer : B 7014 en B 4602
D.I.V. bezoek : 23 juni 2004

1902

Vismarkt 37 (huidige Vismarkt 35 westzijde) bevat een beneden en een bovenwoning. R.J. Croon krijgt een vergunning om op het achtergedeelte van het pand een verdieping te bouwen bevattende magazijnruimte en twee kamers ter vergroting van de benedenwoning alsmede om in de voorgevel een winkelpui met portiek aan te brengen. A.Th. van Elmpt is architect van het bouwplan.

1912

De wed. R.B.G. Meddens-Holthaus krijgt een vergunning om de indeling op de begane grond van Vismarkt 35 (huidige Vismarkt 35 oostzijde) te wijzigen.

R. Croon krijgt een vergunning voor het bouwen van een serre en twee privaten op de open grond achter het gebouw Vismarkt 37 (huidige Vismarkt 35 westzijde).

1931

N.V. Hollandsche Manufacturenhandel van der Werff en Co krijgt een vergunning om het pand Vismarkt 35/35a (huidige Vismarkt 35 oostzijde) bevattende winkel- en magazijnruimten en een bovenwoning voor een gedeelte te vernieuwen en het gebouw Soephuisstraatje 16 bevattende pakhuisruimte geheel te vernieuwen, bestaand in het wijzigen van de indeling van het eerstbedoelde gebouw, het veranderen van de winkelpui, het verlengen van het gebouw, het maken van een kelder, het aanbrengen van een verbindinggang tussen de beide gebouwen en het bouwen van privaten. De genoemde gebouwen worden samengevoegd tot één gebouw en dit gebouw wordt bestemd en ingericht tot winkel-, magazijn- en werkruimten. Tegen de gevel van de Vismarkt 35 oostzijde wordt een reclamelichtbak aangebracht en tegen de gevel aan de Soephuisstraat een hijsbalk. Later dit jaar wordt een vergunning verleend om het bouwplan gewijzigd uit te voeren. De wijziging zal bestaan in het veranderen van de indeling en van de geprojecteerde trappen, het laten vervallen van de lift en van twee privaten op de tweede verdieping, het wijzigen van de gevel in het Soephuisstraatje, het maken van doorgangen in de scheidingsmuur tussen Vismarkt 35 (huidige Vismarkt 35 oostzijde) en Vismarkt 37/37-1 (huidige nummer 35 westzijde). Vismarkt 37/37-1 (huidige Vismarkt 35 westzijde) bevat een benedenwoning met winkel en een bovenwoning, de wijziging van de vergunning behelst ook het wijzigen van de indeling van dit gebouw en het bestemmen en inrichten van dit pand tot winkel-, kantoor- en magazijnruimte in aansluiting en ter vergroting van de ruimten in het gebouw Vismarkt 35 (huidige Vismarkt 35 oostzijde). Verder omhelst de vergunning het wegbreken van de serre achter Vismarkt 37/37-1 (huidige nummer 35 westzijde) en het aanbrengen van een winkelpui in de voorgevel van het pand in aansluiting op de geprojecteerde winkelpui van Vismarkt 35 (huidige Vismarkt 35 oostzijde). Later dit jaar wordt wederom een vergunning verleend voor een wijziging van het bouwplan. Deze wijziging bestaat in het laten vervallen van de geplande pilasters in de winkelpui. Uiteindelijk komt het werk in 1932 gereed. A. Th. Van Elmpt is architect van het bouwplan.

1942

Er wordt een materiaal aanvraag ingediend voor cement t.b.v. het verhelpen van lekkage in de betonkelder.

1945

Tijdens de bevrijding verbrandt de hijsbalk aan de gevel in het Soephuisstraatje.

1951

De firma W.C. van der Werff en Co krijgt een vergunning voor het aanbrengen van neon lichtreclame tegen de voorgevel van Vismarkt 37 (huidige Vismarkt 35 oost- en westzijde).

1965

Van der Werff en Co B.V. krijgt een vergunning voor het aanwezig hebben van stookolie in een hoeveelheid van meer dan 40 liter in een tank met een inhoud van ten hoogste 10.000 liter in het perceel Vismarkt 35-37 (huidige Vismarkt 35 oost- en westzijde).

Ten behoeve van herstelwerkzaamheden aan de panden Vismarkt 35-37 wordt vergunning verleend voor het plaatsen van een steiger op gemeentegrond.

1970

Een strookje grond in een mandelige gang grenzende aan Vismarkt 37 (huidige Vismarkt 35 westzijde) wordt aan de gemeente overgedragen.

1971

De N.V. van der Werff en Co krijgt een vergunning voor het aanbrengen van reclame lichtbakken tegen de voorgevel van Vismarkt 37 (huidige nummer 35 oost- en westzijde).

Daarnaast wordt een vergunning verleend voor het veranderen van het gebouw Vismarkt 37 (huidige Vismarkt 35 oost- en westzijde) en Soephuisstraatje 16 bevattende winkel- en magazijnruimten. De bouwkosten bedragen f 80.000,-. De toegang tot de winkel en de indeling van de winkel worden gewijzigd. Architectenbureau Sandburg en Jansen tekent voor het bouwplan.

1983

Van der Werff en Co Handelonderneming B.V. krijgt een vergunning voor het aanbrengen van reclamelichtbakken tegen de voorgevel van Vismarkt 37a (huidige Vismarkt 35 oost- en westzijde).

H. Wierts